

Практичне заняття № 4

Мовна норма. Види мовних норм

Орфографічний практикум: ключний відмінок іменників, правопис префіксів, суфіксів в українській мові.

I відміна

До першої відміни належать іменники жіночого, чоловічого та спільного роду із закінченням **-а(я)** у називному відмінку однини: *жінк-а, Полтав-а, Микол-а, земл-я, мрі-я, Ілл-я, писак-а*

Залежно від приголосного в кінці основи іменники I відміни поділяються на три групи

КІНЦЕВИЙ ПРИГОЛОСНИЙ ОСНОВИ	ГРУПА	ПРИКЛАДИ
ТВЕРДИЙ НЕШИПЛЯЧИЙ	ТВЕРДА	рук-а, сосн-а, Микол-а
М'ЯКИЙ	М'ЯКА	Марус-я, судд-я
ТВЕРДИЙ ШИПЛЯЧИЙ	МІШАНА	миш-а, площ-а

II відміна

До другої відміни належать іменники чоловічого та середнього роду, чоловічого - з нульовим закінченням у називному відмінку однини (*шлях, край, степ, кінь, тесть*), із закінченням **-о** (*Дніпр-о, батьк-о*), середнього роду з закінченням **-о, -е, -я** (*олов-о, мор-е, лист-я*).

Іменники II відміни поділяються на три групи:

ГРУПА	ПРАВИЛО	ПРИКЛАДИ
ТВЕРДА	Іменники, основа яких у називному відмінку однини закінчується на твердий нешиплячий приголосний	дуб , студент, Павло , сідло
М'ЯКА	іменники чоловічого роду з кінцевим м'яким приголосним	скрипаль , вінець , герой , обрій
	іменники середнього роду з закінченням -е , крім тих , у яких перед -е виступає нешиплячий приголосний	море , сонце , серце
	іменники середнього роду з флексією -я	уміння , знання , полум'я, пір'я
МІШАНА	іменники чоловічого роду і середнього роду з основою на шиплячий	викладач, глядач, товариш

III відміна

До третьої відміни належать іменники жіночого роду з нульовим закінченням у називному відмінку однини (*кров, ніч, сіль, відданість*), а також іменник **мати**.

IV відміна

До четвертої відміни належать іменники середнього роду на **-а(я)**, які при відмінюванні у непрямих відмінках, крім знахідного і орудного, мають суфікси **-ен-, -ат-, -ят**: *галчен-я, кошен-я, коліщ-а, тім'-я, плем'-я*.

іменники з суфіксом - ат (здебільшого позначають малих за віком істот або здрібнілі назви предметів)	список іменників з суфіксом - ен
тел- я - телят-и	ім'- я - імен-і
курч- а - курчат-и	плем'- я - племен-і
порос- я - поросят-и	вим'- я - вимен-і
цуцен- я - цуценят-и	тім'- я - тімен-і
лош- а - лошат-и	

Кличний відмінок

Усі іменники кличного відмінка незалежно від їхнього лексичного значення можуть закінчуватися всього на **5 (!) різних літер**:

1 відміна – о: Оксано, Людмило, Іванівно, мово;

– **е (є):** Юліє, Маріє, Наталіє, зоре;

– **у (ю):** Таню, Валю, Катю, доню;

2 відміна – у (ю): дядьку, читачу, тату, сину, Андрію, учителю;

– **е:** Євгене, брате, друже, хлопче;

3 відміна – е: радосте, юносте.

Кличний відмінок іменників І відміни

1. Закінчення **-о** мають іменники твердої групи: *Галино, колего*.
2. Закінчення **-е (-є)** мають іменники м'якої та мішаної груп: *Насте, Ілле, Маріє, Ксеніє*.
3. Закінчення **-ю** мають іменники м'якої групи, що позначають жіночі пестливі імена: *Галю, Таню, бабусю*.

Клична форма іменників II відміни

1. Закінчення – у мають

а) іменники твердої групи (зокрема із суфіксами *-ик-*, *-ок-*, *-к-*): братику, синку, батьку;

б) іншомовні імена з основою на *г*, *к*, *х*: Джеку, Генріху, Ніку:

в) деякі іменники мішаної групи з основою на шиплячий (крім *ж*): *викладачу, товаришу*.

2. Закінчення *-ю* в іменниках м'якої групи: *вихователю, лікарю, Геннадію, Костю*.

3. Закінчення *-е* мають:

а) безсуфіксні іменники твердої групи: *брате, Іване, Петре* (але: *діду, сину, тату*);

б) іменники м'якої групи із суфіксом *-ець-*: *молодче, кравче* (але: *бійцю, знавцю, добровольцю*);

в) деякі іменники мішаної групи (зокрема власні назви з основою на *ж*, *дж* і загальні назви з основою на *р*, *ж*): *Довбуше, Джордже, газетяре*.

Клична форма іменників III відміни

У кличному відмінку іменники III відміни мають закінчення **-е**: *любове, радосте*. Такі форми вживаються переважно в поезії.

Клична форма іменників IV відміни

У кличному відмінку іменники IV відміни мають таке саме закінчення, як і в називному відмінку: *кошеня, коліща, плем'я*.

Відмінювання іменників pluralia tantum

У н. в. частина іменників має закінчення –и: окуляри, сани, сходи, іменини; інша група закінчується на –і або графічно на –ї: двері, граблі, кучері, радощі; помиї, Гімалаї, Піренеї. Решта -а (-я): ворота. Вила, ясна, дрова, вінця.

У р.в. -ів (-їв): окулярів, граблів (грабель), штанів, Гімалаїв, Піренеїв; нульове закінчення: ножиць, канікул, відносин, воріт, ясен. Інша група – на -ей: дверей, сіней, курей, гусей, людей, дітей.

Д.в. має закінчення -ам (-ям): окулярам, ночвам, дровам, Карпатам, людям, курям.

З.в. Більшість множинних іменників має форму називного, лише форму р. в. людей, жене гуси і гусей, кури і курей.

В о. в. -ами, (-ями): вилами, дровами, Прилуками, граблями, Гімалаями; -ми: дітьми, людьми, гусьми; грішми, дверми.

М.в. -ах (-ях): на сходах, у яслах, на воротах і воротях.

Кличний відмінок зберігається з формою називного: люди, діти.

Тренувальна вправа

Запишіть іменники у кличному
відмінку

Мама, Галина, неня, Марія, бабуся, донечка, братик,
хлопчик, кум, друг, Степан, тато, вихователь, Віталій,
Геннадій, кобзар, молодець, хлопець, товариш,
викладач, глядач, Олег, Лукаш, Ігор

Олегу – Олеже

Лукашу – Лукаше

Ігорю Ігорьовичу

Лазарю Лазарьовичу

Правопис префіксів с-, з-, зі-, роз-, без-, через-

ПРЕФІКСИ	УЖИВАННЯ
<i>с-</i>	перед <i>к, п, т, ф, х</i> (кафе «Птах»): <i>скорочення, спекти, стиха</i>
<i>з-</i>	перед усіма іншими літерами на позначення приголосних (крім <i>к, п, т, ф, х</i>): <i>зшити, зшити, зцілити</i>
<i>зі-</i>	перед сполученням літер на позначення приголосних, зокрема перед сполученням літер на позначення губного та [й]: <i>зігрітися, зів'янути, зіщулитися</i>
<i>роз-, без-, воз-, через-</i>	завжди з літерою <i>з</i> : <i>розкрити, безхмарний, розлюбити, черезплічник</i>

Вправа-пошук

Випишіть лише ті слова, у яких з-, с- є префіксами

Струнний, спуск, скрипіти, злетіти, звіринець, сварити, зварити, здійснення, знайомий, зрозумілий, сплетений, свобода, свербіти, зрадіти, сніговик, стомлений, звучати, знервувати, значення, свійський, звабити, злість, студений, стріляти, стримати, сфера, сфантазувати.

Вправа-конструювання

Утворіть нові слова за допомогою префіксів з-, с-. Правопис поясніть

Крити, чистити, цементувати, пакувати, фокусувати, берегти, жати, кинути, шити, хвалити, плести, жовкнути, молоти, тягти, читати, хитрувати, гадати, вернути, горнути, тягнути, пекти, фантазувати, марнувати, проєктувати, тривожити, хилити, лагодити, керувати, темніти.

Вправа-моделювання

Змоделюйте нові слова, утворивши їх від поданих слів за допомогою зазначених префіксів. Знайдіть «зайве» слово в кожному стовпці. Обґрунтуйте свій вибір

з- {
групувати
твердити
ламати
нести
чистити

роз- {
знайомитися
жалітися
гніватися
двоїтися
рватися

Правопис префіксів пре-, при-, прі-

ПРЕФІКСИ	УЖИВАННЯ
<i>пре-</i>	<ul style="list-style-type: none">• виражає найвищий ступінь вияву ознаки (можна замінити словом <i>дуже</i>): <i>предивний, преславний, премудрість</i>;• у словах, які треба запам'ятати: <i>презирливий, презирство, превелебний, пренепорочний, преподобний, преосвященний, престол</i>
<i>при-</i>	у словах, що означають: <ul style="list-style-type: none">• наближення, приєднання (<i>прибігти, приміський, пришити</i>);• неповноту, частковість дії (<i>прикрити, присолити</i>);• результат дії (<i>придумати, приборкати</i>)
<i>прі-</i>	у словах <i>прізвище, прізвисько, прірва</i>

Увага!

1. Треба розрізняти слова: *прикрашений* – *прекрасний*, *прибілити* – *пребілий* і под.
2. Не треба плутати слова з префіксами *пре-*, *при-* зі словами іншомовного походження, у яких *пре-*, *при-* не є префіксами: *президент, прем'єра, призери, примітив* і под.

ТРЕНУВАЛЬНА ВПРАВА

Утворіть від поданих слів нові слова за допомогою префікса пре- чи при-. Свій вибір поясніть.

Багатий, берегти, веселий, високо, варений, ворожити, дивний, дорогий, везти, горіти, злий, милий, мирити, мудрість, сипати, смачний, смажений, торкатися, шосейний, шити.

ПРАВОПИС СУФІКСІВ

НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ

Іменники на позначення осіб жіночої статі утворюємо за допомогою:

- 1) суфікса **-к-** (*автор* → *авторка*, *дизайнер* → *дизайнерка*, *редактор* → *редакторка*);
- 2) суфікса **-иц-**, який додаємо до основи на **-ник** (*засновник* → *засновниця*, *порадник* → *порадниця*);
- 3) суфікса **-ин-**, який додаємо до основи на **-ець** (*митець* → *мисткиня*, *фахівець* → *фахівчиня*, *кравець* → *кравчиня*). Цей суфікс також використовуємо в словах, утворених від основ на літеру, що позначає приголосний звук: *княгиня*, *графиня*, *майстриня*, *шефиня* і под.);
- 4) суфікса **-ес-**, який додаємо переважно до іншомовної основи (*барон* → *баронеса*, *поет* → *поетеса*, *критик* → *критикеса*).

ДОКТОРКА

ДОСЛІДНИЦЯ

ДРАМАТУРГИНЯ

ЕКСКУРСОВОДКА

ЕКСПЕРТКА

ЗАСТУПНИЦЯ

ЗВАРНИЦЯ

ЗООЛОГИНЯ

ІДЕОЛОГИНЯ

ІЛЮСТРАТОРКА

ІНЖЕНЕРКА

ІСТОРИКИНЯ

КІНЕМАТОГРАФІНЯ

КЛІЄНТКА

КОМПОЗИТОРКА

КОНДИТЕРКА

КОНСУЛЬТАНКА

КОПІРАЙТЕРКА

КОРЕКТОРКА

КОРИСТУВАЧКА

КОСМОНАВТКА

КОУЧЕРКА

КРИТИКИНЯ

ЛЕКТОРКА

ОФІЦЕРКА

КУЛЬТУРОЛОГИНЯ

КУРАТОРКА

ЛАУРЕАТКА

МАЙСТРИНЯ

МАШИНІСТКА

ЗАХИСНИЦЯ

МЕНЕДЖЕРКА

МИРОТВОРИЦЯ

ГЕНЕРАЛКА

МИСЛИВИЦЯ

МИСЛИТЕЛЬКА

МИСТЕЦТВОЗНАВИЦЯ

МИСТКИНЯ

МІЛЬЙОНЕРКА

МІНІСТЕРКА

МІСІОНЕРКА

МОВОЗНАВИЦЯ

МОДЕРАТОРКА

НАУКОВИЦЯ

НЕВРОЛОГИНЯ

НОВАТОРКА

МОНТАЖНИЦЯ

ОПОЗИЦІОНЕРКА

ОРАТОРКА

ОЧІЛЬНИЦЯ

ВОНА

Тести

Частина I

Виконайте тестові завдання.

1. Літеру **з** треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка

- А ро..квіт, ..хованка, бе..крилий
- Б ..творення, ро..пуск, бе..силий
- В бе..вольний, ро..шук, ..штук
- Г ..краю, ро..цінка, бе..таланний

2. Літеру **с** треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка

- А ..палахнути, ..кований, ..тискач
- Б ..погорда, ..середина, ..писаний
- В не..проста, ..цілення, ..хвалити
- Г ..поживач, ..тримати, ..чіплювач

3. Префікс **зі-** є в кожному слові рядка

- А ..гріти, ..щупитися, ..хвилювати
- Б ..м'яти, ..стрибнути, ..прямувати
- В ..псуватися, ..в'янути, ..гнути
- Г ..гнати, ..п'ястися, ..тривожити

4. Правильно написано всі слова в рядку

- А безтурботний, розкиданий, зкріплений
- Б росщеплений, скручений, спланований
- В безконтактний, схитрувати, зчерствілий
- Г розтинати, спостизований, беспорядний

5. Правильно написано всі слова в рядку

- А безкоштовно, скоєно, захоплено
- Б розмитнено, зфальшовано, ствердно
- В возз'єднано, скеровано, злякано
- Г черезсмужно, з'ясовано, заказано

6. Правильно написано всі слова в рядку

- А возвеличений, зкаламучений, схиблений
- Б сфабрикований, розписаний, змонтований
- В згрупований, беспарольний, скопійований
- Г зрадагований, черезсідельний, сплачений

7. У відповідність префікси з прикладами слів.

Префікси

1 с-

2 з-

3 зі-

Приклади

- А ..сканувати
- Б ..макетувати
- В ..хематизувати
- Г ..фотографувати

Тести

Частина II

1. Префікс **при-** потрібно писати в усіх словах рядка

- А пр..забавний, пр..завзятий, пр..м'ятий
- Б пр..мудрість, пр..світлий, пр..славний
- В пр..пухлий, пр..смаглий, пр..стінний
- Г пр..тяжкий, пр..старілий, пр..поганий

2. Префікс **пре-** потрібно писати в усіх словах рядка

- А пр..писаний, пр..садибний, пр..мовклий
- Б пр..тихий, пр..стьобаний, пр..спущений
- В пр..степовий, пр..свячений, пр..своєний
- Г пр..високий, пр..великий, пр..добрий

3. **Пре-** входить до складу префікса в усіх словах рядка

- А презент, претендент, преса
- Б президент, прем'єр, претензія
- В прецедент, префікс, пресинг
- Г премудрий, преславний, прекумедний

4. **При-** входить до складу префікса в усіх словах варіанта

4. **При-** входить до складу префікса в усіх словах варіанта

- А пригірок, призвук, примадонна В принасати, примічати, призер
- Б принтер, приворот, примітивний Г припічок, приросток, приспів

5. У відповідніть значення, на які вказує префікс **при-**, зі словами.

1	наближення	А	приписувати
2	приєднання	Б	пристрочити
3	частковість дії	В	приозер'я
4	результат дії	Г	присідати
		Д	присвятити
		Е	приярок
		Є	присудити
		Ж	притулити